

Sfærenes musikk

Kosmiske toner: Kan man høre et Higgs-boson? Kan man komponere en plasmaeksplosjon? Ultima-komponist Erik Dæhlin har overført lysbølger til lydbølger, og det blir det festivalmusikk av.

Det er stille i verdensrommet, men det betyr ikke at det er umulig å finne musikk der. Komponist Erik Dæhlin omskriver plasmaeksplosjoner på Saturn til fiolin.

Publisert: 6. september 2012 - 14:24
Maren Ørstavik og Ellen Lande Gossner (foto)

Selv om det i verdensrommet produseres lyd, blant annet fra solens ustanselige vibrering, finnes det ikke nok partikler i rommet rundt som kan frakte lydets vibrasjoner ut. Lyd kan ikke reise i vakuum. Derfor er det stille, så dørgende stille som mennesket kan oppleve det, der ute i mellom stjernene.

Oversettelse. Likevel er det lyd som skal komme fra Karin Hellqvists fiolin onsdag under Ultimafestivalen. Erik Dæhlins nye verk «On Transposing Distance» skal spilles på ANX, og er en del av Hellqvists prosjekt om fiolin og elektronikk. Og transponering er nøkkelordet. For selv om verdensrommet er fylt av stillhet, er det også fylt av all verdens data som kan oversettes, transponeres, til lyd. I hvert fall ifølge Dæhlin. Han har hentet datamateriale fra NASA og European Space Association (ESA), et utvalg lysmålinger fra Saturns poler, og laget musikk.

– Det er målinger som er gjort blant annet for å finne ut hvor fort Saturn roterer. Dataene representerer lys, plasmaeksplosjoner og radiostråling, ikke lyd. For å lage lyd av det har jeg måttet overføre lysbølgene til lydbølger og så transponere det ned, fra veldig høye til lavere frekvenser, for å si det enkelt, sier Dæhlin.

– Jeg har drevet med kosmisk støy og rommets lydverdener før. Men jeg er ikke en kunstmusikkens Knut Jørgen Røed Ødegaard. Det handler om oversettelsen. Vi gjør jo oversettelser og tolkninger av ting hele tiden. Men hva er det vi hører når vi hører lys oversatt til lyd? Og når vi hører noe som egentlig er noe helt konkret, men som ingen noen gang har sett? Ja, det er dataene vi hører, men det er også musikk, som til syvende og sist er et selvstendig estetisk objekt. Det er innfløkt. Og både musikalsk og filosofisk interessant.

Verdensrommusikk. Men nytt er det imidlertid ikke. Space age-låtene fra romkappløpstiden fylte 1960-tallsradioene med verdensrominspirerte hits i mange år, fra David Bowie og Elton John til Deep Purple. Også musikk komponert spesielt for planetarier og astroshows har blitt en egen sjanger, som regel ment å understreke de

vanligste assosiasjonene til verdensrommet – som avstand, langsomhet og storslåtthet. Og Nasa selv ga i 1990 ut en plate med opptak gjort med spesialinstrumenter fra Voyagerekspedisjonen: Dype, dype toner, uhørlige for det blotte øret, men elektronisk bearbeidet til «stykker» fra hver planet.

Og Dæhlin føyer seg pent inn i to enda eldre historiske tradisjoner: Først og fremst den musikalske, som består av kunstmusikkomponister som har latt seg inspirere av verdensrommet – som Gustav Holst, med sin storslåtte orkestersuite *Planetene* (1916), eller svenske Karl Birger Blomdahl og hans romskipopera *Aniara* (1959). Eller samtidmusikkomponisten Terry Riley med sin *Sun Rings* (2005), skrevet på oppdrag fra Nasa for den verdenskjente Kronoskvartetten, bygget på originale opptak fra flere romekspedisjoner.

Antikk filosofi. Men også den filosofiske rekken står Dæhlin i, og følger opp gamle Pytagoras' ideer om hvordan himmellegemene beveget seg etter matematiske mønstre og forhold – som nettopp skulle kunne overføres til musikk og skape en universalsymfoni, en «sfærenes musikk».

– Det henger nok sammen med disse gamle ideene. Men jeg vet ikke om det er akkurat det. Det er ikke sånn at jeg tar data og lar en verdi angi en tone og ferdig med det. Det er mange valg jeg som komponist har tatt. Og jeg er heller ikke noen stor Holst-fan. Jeg prøver å gå litt imot disse store prototypene på verdensrom-musikk. Lage noe litt mindre, litt mer ensomt, monotont og intimt. Det er jo egentlig helt stille der ute.

Bosonhabanera. Det er heller ikke bare sfærene som inviterer til musikalsk sonifisering av forskningsmateriale. Tidligere i år kom «Higgs-habaneraen», der en en gjeng tilknyttet den internasjonale forskernettverksgruppen Dante produserte en lydlig versjon av datamaterialet som antydte bosonets eksistens. Forskerene gjorde først partikkeldataene om til en melodi, som så ble jazzet opp til en tangolignende sak. Sonifiseringen gjorde bosonet «enklere å forstå for folk flest», sa prosjektlederen i Dante, Domenico Vicinanza, til amerikanske medier i juli.

– Det er jo mildt sagt spekulativt, og på mange måter absurd. Folk liker jo rytmer, men Higgs-bosonet, en habanera? Riktignok er det på mange måter de samme spørsmålene som stilles, og det samme materialet som brukes, for de fysiske fenomenene som måles, som frekvens og energi er de samme. Men for meg korresponderer abstraksjonsnivået i kunstmusikken mye mer med materialet enn populærmusikken gjør, sier Dæhlin.

Programmusikk. Så gjenstår det noen sentrale spørsmål. Kan man høre et Higgs-boson? Kan man komponere en plasmaeksplosjon? Og hvis musikken egentlig bare består av talldata, spiller det noen rolle om det er bosoner, planeter eller helt andre ting den springer ut fra?

– Ja, det er spørsmålene. Nå heter ikke stykket mitt *Saturn*, og det er ikke meningen at det skal være en konkret lydlig representasjon av planeten. Samtidig, hvis man ikke nevner det, forklarer noe, så vil det komme helt andre assosiasjoner. Kanskje er det skikkelig programmusikk? Noen komponister jobber veldig matematisk, teknisk og teknologiorientert, og lar det være poenget, mens andre er mer assosiative. Jeg er ikke redd for kunnskap, og synes godt man kan vite ting om stykker før man hører dem. Men jeg er også opptatt av å bevare mystikken, undringen rundt disse fenomenene. Samtidig er det i musikkens kjerne at det er et estetisk objekt, som, når det spilles på konsert, har en egen mening i seg selv, sier Dæhlin.

– Og tilbake til *Saturn*: Kan den komponeres?

– Jeg vet ikke. På mange måter er stykket en duo for fiolin og Saturn. Materialet er Saturn og tolkningen er fiolinisten. Vi tolker og oversetter, og hva er det som blir igjen? Hva er det egentlig vi hører? Lyd er i seg selv et usynlig fenomen – lydbølger som forplanter seg i materie, og vil som musikk, alltid bevare sin egen «reservasjon, sin mystikk eller sin alluderende taushet», for å sitere Edward Said. Nettopp derfor er kanskje musikk et ideelt medium å belyse denne tematikken med.

kultur@morgenbladet.no